

בס"ד

יציאת מצרים ויציאת סדום

לפרשת בא (ע"פ שעוריהם של הרב חנוך וקסמן והרב יעקב מדן)

4. הטיית השרש י.צ.א. החל ממכת בכורת

ה' יוצא למצרים להרוג את הבכורות :

שמות י"א : ד ויאמר משה כה אומר יהוה פחצת הלילה אני

יוצא בתוך מצרים .

משה יוצא מעם פרעה :

ח ויגדו כל-עבדיך אלה אלי והשתחו-לי לאמר צא אהת וכל-

העם אשר-ברגליך ואחרי-כן אצא ויצא מעם-פרעה בחר-י אף .

ישראל מוציאים את בצקם ממצרים :

שמות י"ב : לט ויאפו את-הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת

מצות כי לא חמץ כי-גרשו ממצרים ולא יכלו להתמקמה וגם-

צדה לא-עשו להם .

ישראל יוצאים ממצרים :

(מא) ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום

הזה יצאו כל צבאות יהוה מארץ מצרים :

ואסור להם לצאת מפתח ביתם :

כב ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר-בסף והגעתם אל-

המשקוף ואל-שתי המזוזות מן-הדם אשר בסף ואתם לא תצאו

איש מפתח-ביתו עד-בקר .

השימוש הנפוץ ביותר הוא בקשר לישראל (יא ח, יב יז,

לא, מא, מב, נא, יג, ג, ד, ח, ט, יד, טז).

השורש, בהתאם לנושא הסיפור - היציאה ממצרים - מופיע בו

שמונה עשר פעם.

הדגשת היציאה מתאימה, אפוא, גם לצורת הסיפור וגם

לתוכנו.

מוטיב הבית -

המתחדש החלקו האחרון של סיפור יציאת מצרים

מאידך, הביטוי "בית עבדים" המופיע בציור הזכירה בעייתי מעט.

בניגוד לביטויים עליהם עמדנו לעיל, הביטוי "בית עבדים" אינו

מופיע ולו פעם אחת בסיפור היציאה ממצרים.

במקום ביטוי זה ניתן היה להתייחס למצרים או למוסד העבדות כשלעצמו, ואם התורה הייתה מעדיפה סגנון ממליצי יותר - היינו יכולים לצפות לציטוט מתחילת הסיפור, כמו

"סבלות מצרים":

5. שמות ו'

ו לכן אמר לבני-ישראל אני יהוה והוצאתי אתכם מתחת

סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם ונגאלתי אתכם ברוע

נטויה ובשפטים גדלים . ז ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם

הביטויים הספרותיים בציור זכירת יציאת מצרים

לקראת סוף פרשת בא, כחלק מסדרה של צווים הלכתיים (יב: מג-יג: טז) המסיימים את סיפור היציאה ממצרים, משה מצווה את העם לזכור את היום :

1. שמות י"ג

ג ויאמר משה אל-העם זכור את-היום הזה אשר יצאתם

ממצרים מבית עבדים כי פחזק יד הוציא יהוה אתכם מזה

ולא יאכל חמץ .

התורה מציגה תבנית דומה לאחר כמה פסוקים ;

כאשר אנו עומדים בפני בן שואל, המעוניין להבין את משמעות

החוקים והמשפטים, עלינו להשיב לשאלתו "מה זאת?"

יד והיה כי-ישאלך בנך מחר לאמר מה-זאת ואמרתי אליו

פחזק יד הוציאני יהוה ממצרים מבית עבדים.

ההתייחסויות המרובות לידו החזקה של ה', שהוציאה אותנו

ממצרים (יג: ג, יד וכן ראו יג: ט, טז), הם הצידוק והמניע לא

רק לחומר ההלכתי הסובב את האמירות הללו, אלא גם דגש

ספרותי ותבניתית מתאים כדי לסיים בו את סיפור יציאת

מצרים.

כבר במעמד הסנה ה' מבהיר למשה שפרעה ייתן לישראל לעזוב

את ארצו רק כאשר תופעל עליו יד חזקה :

2. שמות ג'

יט ואני נדעתי כי לא-יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד

חזקה . ושלחתי את-ידי והפיתי את-מצרים בכל נפלאותי

אשר אעשה בקרבן ואחרי-כן ישלח אתכם .

בנוסף לכך, לאורך הסיפור יד ה' מתוארת כמחוללת את המכות על המצרים (ג: כ, ו: א, ז: ה, ט: ג, טו).

3. שמות ג'

(כ) ושלחתי את ידי והפיתי את מצרים בכל נפלאותי אשר

אעשה בקרבן ואחרי כן ישלח אתכם :

חזרה על הדימוי הזה ("בחוזק ידי") לקראת סוף הסיפור, כדי לחתום מעין הפתיחה, אינה מפתיעה.

באופן דומה, השורש י.צ.א משמש כשורש מנחה החל מההודעה למשה על מכת הבכורות (יא: א-י), שהיא תחילת היציאה ממצרים.

התורה מטה את השורש בצורות מגוונות :

טו שְׁבַעַת יָמִים מִצֹּת תֹאכְלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבְּתוּ שְׂאֵר מִבְּתִיכֶם ...
 הפסח, לדורות, ייאכל בבית אחד, ואסור להוציא את הבשר מן הבית:
מו בְּבֵית אֶחָד יֹאכַל לֹא-תוֹצִיא מִן-הַבַּיִת מִן-הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֵצִם לֹא תִשְׁבְּרוּ-בּוֹ.

הבית, בתפקידיו השונים, מופיע חמש עשרה פעמים בסיפור היציאה ממצרים עצמו ובפרשיות ההלכתיות הסובבות אותו (יב: ג, ד, ז, י, יג, טו, יט, כב, כז, מו, יג: ג, ד).

כלומר מעבר לשאלה שהצגנו לעיל בדבר השימוש בביטוי "בית עבדים", הרי ששאלת השאלה מדוע הפך הבית לכל כך מהותי ביציאת מצרים.
מדוע היציאה של ישראל ממצרים בחוזק יד נסובה סביב הבית - כממשות, כנושא וכמוטיב?

יציאת מצרים ויציאת סדום

גם סיפור לוט והשמדת סדום ועמורה נסוב סביב פעלים מן השורש י.צ.א. וסביב הנושאים שהם מייצגים:

9. בראשית י"ט - השורש י.צ.א בסיפור לוט

אנשי סדום מבקשים מלוט שיוציא אליהם את אורחיו, ולוט יוצא כדי לשאת ולתת עמם; הצעתו של לוט היא להוציא את בנותיו במקום האורחים:

ה וַיִּקְרָאוּ אֶל-לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֵינָה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלַּיְלָה הַזֶּה הוֹצִיאָם אֵלֵינוּ וְנִדְעָה אֹתָם. ו וַיֹּצֵא אֶלֵהֶם לוֹט הַפְּתִיחָה וְהִדְלִית סָגַר אַחֲרָיו. ז וַיֹּאמֶר אֶל-נָא אַחֵי תַרְעוּ. ח הִנֵּה-נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא-יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה-נָא אֶתְהֶן אֵלֵיכֶם ...
 המלאכים מיעצים ללוט להוציא עמו את היקר לו אל מחוץ לעיר:

יג כִּי-מִשְׁחָתִים אֲנַחְנוּ אֶת-הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי-גִדְלָה צַעֲקָתְךָ אֶת-פְּנֵי יְהוָה וַיִּשְׁלַחְנוּ יְהוָה לְשַׁחֵתָה.

כשלוט מתמהמה לצאת מן העיר, המלאכים מוציאים אותו ממנה:

טז וַיִּתְמַהֲמַה וַיִּחְזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבִגְד-אִשְׁתּוֹ וּבְיָד שְׁתֵּי בָנָתָיו בְּחִמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיִּצְאֵהוּ וַיַּנְחֵהוּ מִחוּץ לְעִיר. יז וַיְהִי כַהוֹצִיאָם אֹתָם חוּצָה וַיֹּאמֶר הַמַּלְאָכִים עַל-נַפְשָׁךְ אֶל-תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל-תַּעֲמֵד בְּכָל-הַכָּכָר הַהַרְהָר הַמְּלֹט פֶּן-תִּסָּפֵה.

כלומר בסיפור לוט והפיכת סדום משתמש הכתוב שמונה פעמים בשורש י.צ.א (יט: ה, ו, ח, יב, יד, יז, טז, יז).

באופן מעניין, גם בסיפור היציאה הזו, שנוכל לקרוא לו **"יציאת סדום"**, יש גם התייחסויות לבית:

10. בראשית י"ט - התייחסויות ל"בית" בסיפור לוט

לוט מזמין את המלאכים אל ביתו, ומשכנע אותם להכנס אל ביתו:

ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָא-אֲדֹנָי סוּרוּ נָא אֶל-בַּיִת עִבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחְצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וְהִלַּכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא כִּי בְּרַחֲבוֹת גְּלוֹן. ג וַיַּפְצֵר-בָּם מְאֹד וַיִּסְרוּ אֵלָיו וַיָּבִאוּ אֶל-בַּיְתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמִצֹּת אָפָה וַיֹּאכְלוּ.

אנשי סדום מתקהלים סביב הבית כדי לדרוש את הוצאתם של האורחים:

ד טָרְסוּ וַיִּשְׁכְּבוּ וְאֲנָשֵׁי הָעִיר אֲנָשֵׁי סְדוֹם נִסְבּוּ עַל-הַבַּיִת מִנְעַר וְעַד-זָקָן כָּל-הָעָם מִקְּצָה.

לאלהים וידעתם כי אני יהוה אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים.

או **"יד מצרים"**:

6. שמות ג'

ח וַאֲרֵד לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם ...

או **"לחץ מצרים"** או **"עבודת מצרים"**:

ט וַעֲתָה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלַי וְגַם-רְאִיתִי אֶת-הַלְחָץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לַחֲצִים אֹתָם.

השימוש בביטוי **"בית עבדים"** בחלקו האחרון של סיפור יציאת מצרים מייצג כפי שנראה בהמשך חלק מנטייה רחבה יותר בחלקו האחרון של סיפור יציאת מצרים.

כפי שהראינו לעיל, החלק האחרון של יציאת מצרים מתחיל בנתינת התראה למשה על מכת בכורות, ובהעברת ההתראה לפרעה (יא: א-י).

בנקודה זו הכתוב מפנה את תשומת לבו להוראות הלכתיות לאותו לילה - לקיחת הפסח, שחיטתו ואכילתו.

מעבר זה מסומל על ידי העובדה שנושא ההוראות הוא **"בית"**: ישראל מצווים לקחת **"שה לבית אבות, שה לבית"**, ואם אין מספיק אנשים בבית כדי לאכול שה אחד, אז יש לצרף שכנים - **"הקרב אל ביתו"**:

7. שמות י"ב

ג דָּבְרוּ אֶל-כָּל-עַדְת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּעֲשֶׂר לַחֲדָשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לְבֵית-אֲבֹת שֶׁה לְבֵית. ד וְאִם-יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׁה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ קִרְבֵּי אֶל-בֵּיתוֹ בְּמִקְסַת נִפְשֹׁת אִישׁ לְפִי אֶקְלוֹ תִכְסּוּ עַל-הַשֶּׁה.

דם הפסח צריך להמשח על המזוזות ועל המשקוף של הבית, ואות הדם גורם לכך שה' יפסח על בתי בני ישראל ולא יהרוג את בכוריהם:

יג וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַפְּתִיחַ אֲשֶׁר אֹתָם שֵׁם וְרָאִיתִי אֶת-הַדָּם וּפִסַּחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא-יְהִיָּה בְּכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהַכְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם.

כג וְעַבְר יְהוָה לַנֶּגֶף אֶת-מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת-הַדָּם עַל-הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וּפִסַּח יְהוָה עַל-הַפְּתַח וְלֹא יָתַן הַמִּשְׁחִית לְבֵאֵל אֶל-בְּתִיכֶם לַנֶּגֶף.

כז וְאֹמַרְתֶּם זָבַח-פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פִּסַּח עַל-בְּתֵי בְנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת-מִצְרַיִם וְאֶת-בְּתֵינֵנוּ הֲצִיל וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ.

בנוסף לכך, חל איסור לצאת מפתח הבתים עד הבוקר (שמות י"ג כב): - **מקור 4**

וְאֹתָם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפְּתַח-בַּיְתוֹ עַד-בֹּקֶר.

מרכזיותו של הבית ממשיכה בחלקים ההלכתיים של הסיפור, המתארים את המצות הסובבות את יציאת מצרים (יב: יד-כ, מג-ו):

8. שמות י"ב

ישנו איסור על אחזקת חמץ בבית:

יט שְׁבַעַת יָמִים שְׂאֵר לֹא יִמָּצֵא בְּבֵתֵיכֶם כִּי כָל-אֶחָד מִחֻמְצָת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעַדְת יִשְׂרָאֵל בְּגֵר וּבְאֶזְרַח הָאֶרֶץ.

ויש חובה להוציאו באופן אקטיבי מן הבית:

כמו כן, בהופעה השנייה במקרא של מלה משורש **מ.ה.מ.ה**, מסופר לנו כי לישראל לא היה זמן **להתמהמה**, ושהם גורשו ממצרים :

לֹט וַיֵּאָפוּ אֶת-הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עִגְת מִצּוֹת כִּי לֹא חִמָּץ כִּי-גֵרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהֵמָה וְגַם-צָדָה לֹא-עָשׂוּ לָהֶם .

בנוסף לכך, מושגי היסוד המשמשים לעיצוב המקבילה הזו, המבוססת על ההוצאה בכפייה אצל לוט בסדום (בראשית יט:טז) **ואצל ישראל במצרים** (שמות יב: לג)

○ **"ויחזיקו** [המלאכים בלוט]" ,

○ **"ותחזק** [מצרים על העם]"

הם מן השורש **ח.ז.ק.** זהו השורש המשמש את **היד החזקה** בה ה' מכה את המצרים וגואל את ישראל.

כאשר ה' מסביר למשה כי ההתנהגות העיקשת של פרעה היא רק הקדמה לשילוח של ישראל מארצו, הוא משתמש באותו הביטוי, ומרמז על השילוח הכפוי שעוד יתרחש :

13. שמות ו'

(א) עתה תראה אשר אעשה לפרעה, כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו' .

14. רש"י

כי ביד חזקה ישלחם - מפני ידי החזקה שתחזק עליו ישלחם :
וביד חזקה יגרשם מארצו - על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה. וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם וגו' :

ההתחזקות של המצרים לשלח את ישראל היא ביטוי לידו החזקה של ה' .

כך גם - ובקיצוניות מרובה יותר - **ביציאת סדום**. מלאכי ה' שלחו ידם, הכו את הסדומים והכריזו שה' שלח אותם להשחית את סדום (בראשי יט: י-ג).

הם המקבילה הסדומית ל"**משחית**" אשר משוטט במצרים ונוגף את הבכורות (יב: כג).

כאשר המלאכים מחזיקים בלוט כדי לשלח אותו ואת משפחתו מסדום, הם ללא ספק משתמשים בידיהם, **כביכול**.

אלו הם **ביטוי פיזי-למחצה של ידו החזקה של ה'**, אשר משחיתים את סדום, מחריבים אותה ומוציאים ממנה את לוט בכפייה, כפי שנעשה אחר כך לבני ישראל במצרים.

יתר על כן :

כשהאורחים מגיעים לוט מגיש להם מצות.

15. בראשית י"ט

(ג) **וַיִּפְצַר בָּם מֵאֲד וַיִּסְרוּ אֵלָיו וַיָּבִאוּ אֵל פִּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמִצּוֹת אָפֶה וַיֵּאָכְלוּ :**

רש"י מעיר בפשטות, ביחס לעובדה שלוט בחר להגיש לאורחיו המלאכים מצות, כי :

16. רש"י על בראשית י"ט ג'

ומצות אפה ויאכלו - פסח היה.

הערה זו מדגישה פן נוסף הקושר בין יציאת סדום ליציאת מצרים. המלאכים מגיעים לסדום בערב ומתקבלים על ידי לוט המזמין אותם אל "**בית עבדכם**", והם **אוכלים עמו מצה**.

לוט דורש כי האנשים לא ייפגעו בידי ההמון, משום שהם באו בצל קורתו. כאשר אנשי סדום מנסים לפרוץ את הדלת, המלאכים מחזירים את לוט לתוך הבית, סוגרים את הדלת ומכים בסנוורים את האנשים המתגודדים סביב פתח הבית :

י וַיִּשְׁלְחוּ הָאֱנָשִׁים אֶת-גִּדְם וַיָּבִיאוּ אֶת-לוֹט אֶלֵיהֶם הַבַּיְתָה וְאֶת-הַדֶּלֶת סָגְרוּ . יֵא וְאֶת-הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-פָּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַסִּנּוּרִים מִקֶּטָן וְעַד-גָּדוֹל וַיֵּלְאוּ לְמִצָּא הַפֶּתַח .

לוט מוצא מסדום בידי המלאכים, וקודם לכך הוא **מוצא מביתו** - המקום בו הוא מצא מקלט מן ההמון שביקש את נפשו (או את נפש בנותיו).

ניתן לראות שיש כאן יותר מאשר הקבלה מקרית בין הדימויים של שני סיפורים.

למעשה, אנו עומדים בפני שני סיפורי יציאה, **ובלשונו של הרב חנוך וקסמן מיישיבת הר עציון :**

שתי "זרכים החוצה", בהם קבוצת אנשים מוצאת בידי ה' .

בשני הסיפורים היציאה מן הבית משחקת תפקיד מרכזי - גם בתוכן הסיפור וגם בצורתו :

○ **משפחת לוט עומדת בפני סכנה ממש מחוץ לפתח ביתם ונלכדת בתוכו (בראשית יט: י-יב);**

בדומה לכך, בני ישראל מצווים לא לצאת מפתח בתיהם (שמ' יב: כב), והם לכודים בתוכו.

○ **לוט ומשפחתו ניצולים מן ההמון ומן ההשמדה ממש מחוץ לפתח ביתם (בראשית יט: ט-יא);**

ישראל ניצלים מן המשחית שעובר על בתי המצרים להרוג את בכוריהם (יב: כג).

אם נמשיך ונקרא את שני הסיפורים, נוכל להצביע על הקבלה שלישית וחשובה.

המלאכים מנסים לשכנע את לוט לעזוב, לוט מתמהמה, ואז מסופר כך :

11. בראשית י"ט – לוט יוצא מביתו בכפייה

טו וַיִּמְצְאוּ הַשָּׂחַר עֲלֵה וַיֵּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת-אִשְׁתְּךָ וְאֶת-שְׁתֵּי בָנֶיךָ הַנִּמְצָאִים פֶּן-תִּסְפָּה בְּעֵינֵי הָעִיר . טז וַיִּתְמַהֵמָה וַיִּחְזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּדָו וּבִיד-אִשְׁתּוֹ וּבִיד שְׁתֵּי בָנָיו בְּחִמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיִּצְאֵהוּ וַיִּנְחֵהוּ מִחוּץ לָעִיר .

כלומר, **לוט אינו יוצא מסדום מרצונו, אלא בכפייה, בלילה.**

12. שמות י"ב – יציאת מצרים

כך גם ישראל מצווים לצאת ממצרים, **קצת לפני השחר, לאחר שה' מכה בכורי מצרים "כחצות הלילה"** :

(כט) וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה וַיְהוֶה הַפֶּה כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פְּרֹעֶה הַיֹּשֵׁב עַל כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשֶּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה :

פרעה קורא למשה ולאהרון ומצווה עליהם לקום וללכת :

(לא) וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵילָה וַיֵּאמֶר קוּמוּ צֵאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַם אַתֶּם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת יְהוָה כְּדַבְּרֵיכֶם :

כפי שבסיפור סדום לוט מצווה לצאת בלא שהות, כך מצרים כופים על ישראל "למהר לשלחם מן הארץ" :

(לג) וַתִּחְזַק מִצְרַיִם עַל הָעָם לְמַחַר לְשַׁלְחָם מִן הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ בְּלִבָּם מֵתִים :

ההפך הוא הנכון: משום שלא היה לאבותינו זמן להתמהמה, בצקם לא הספיק להחמיץ, ולכן הם אפו מצות (שמות י"ב לט).

העובדה שהכתוב אינו מפרט את הסיבות שגרמו ללוט להתמהמה מראה שהעיכוב היה בגלל דחף פנימי של לוט, ולא בגלל כורח גשמי או חיכוני.

הקושי הנפשי של לוט להיפרד מסדום מובלט כאשר אחרי שהמלאכים מוציאים את לוט מסדום בכפייה, הם נותנים לו שלוש הוראות: לברוח, לא להביט אחורה ולצאת מן העמק אל החר:

17. בראשית י"ט

יִזְנֶה יְהוָה כְּהוֹצִיָאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַמַּלְטָה עַל-נַפְשׁוֹ אֶל-תְּפִיט אַחֲרָיִךְ וְאֶל-תַּעֲמִיד בְּכַל-הַפֶּזֶר הַתְּרַה הַמַּלְטָה פֶּן-תִּסְפָּה . יח וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אֶל-נָא אֲדֹנָי . יט הִנֵּה-נָא מִצָּא עֲבָדְךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתִּגְדַּל חֶסֶדְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת-נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוֹכַל לְהַמְלִיט הַהֶרֶץ פֶּן-תִּדְבְּקֵנִי הָרָעָה וְנִמְתִּי . כ הִנֵּה-נָא הָעִיר הַזֹּאת קִרְבָּה לְנוֹס שָׁמָּה וְהוּא מִצְעָר אִמְלָטָה נָא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הוּא וַתַּחֲי נַפְשִׁי . כא וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִשְׂאתִי פְּנֵיךָ גַם לְדָבָר הַזֶּה לְבַלְתִּי הַפְּכִי אֶת-הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ . כב מֵהַר הַמַּלְטָה שָׁמָּה כִּי לֹא אוֹכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד-בֹּאֲךָ שָׁמָּה עַל-כֵּן קָרָא שֵׁם-הָעִיר צוּעַר . כג הַשָּׁמֶשׁ יָצָא עַל-הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צִעְרָה.

לוט לא יכול או לא רוצה לעלות להר, "פן תדבקני הרעה ומתי";

הוא מבקש מקלט חליפי בעיר צוער, והמלאכים מסכימים (פסוק כא).

הקשר של לוט לסדום עדיין חזק מאוד - הוא לא מעוניין לעזוב, והוא מבקש להשאר בקרבת מקום.

אם נראה שלוט מתקשה לעזוב, אשתו אינה מסוגלת לכך בכלל: היא מביטה אל סדום הנחרבת והופכת לנציב מלח: כו וַתִּבֶט אִשְׁתּוֹ מֵאֲחֵרָיו וַתִּהְי נְצִיב מְלַח:

נראה, אפוא, שההצלה מסדום ועזיבתה טומנת בחובה את האתגר של הפרדות הנפשית ממנה.

המלאכים מצווים את לוט לא רק לצאת מסדום, אלא גם להוציא את סדום ממנו, כלומר להוציא אותה מנפשו.

התמהמהותו של לוט, הרצון שלו להשאר בעמק ומבטי הגעגוע של אשתו, מסמלים את חוסר היכולת של לוט ושל משפחתו להשאיר את סדום מאחוריהם.

ההקבלה ליציאת מצרים תעורר אצלנו את אותן השאלות בקשר לבני ישראל, בני החורין החדשים.

האם הם יוכלו להתנתק ממצרים? האם בריחתם ממצרים ושחרורם מן העבדות יוכלו להוציא מתוכם את העבדים ואת המצרים שהם היו?

האם עזיבתם את מצרים תוכל באמת להוביל ל"וידעתם כי אני ה' אלקיכם" (ו: ז)?

האם הם יוכלו לעבוד את ה' במדבר, כפי שהם ביקשו מפרעה, (יב: לא), או שהם ימשיכו להיות עבדים מצריים, שכל חייהם מעוצבים על ידי מעמד הקודם במצרים, אכולי געגוע לביתם הקודם?

אנשי סדום מתקהלים סביב הבית בלילה, ואז מתחילה המהומה (בראשית יט: א-ה).

כך גם לגבי בני ישראל במצרים:

הם עבדים היושבים בביתם, אוכלים מצות מן הערב אל תוך הלילה, וכאשר הלילה בשיאו - באה הגאולה (שמי יב: ג,ו,ח,יח).

אם כן, הדמיון בין הסיפורים הוא גם בתוכם וגם בצורתם: שני הסיפורים מתרחשים בתוך בית של "עבד", החל מן הערב אל תוך הלילה (המקדים את שיא הסיפור), ונאכלים בהם מצות.

בסוג של משחק מילים, ישראל נלקחים לא מבית עבדים במונח המטפורי (מצרים) אלא מבתים אשר שייכים לעבדים (כלומר הבתים שלהם).

ומסכם הרב חנוך וקסמן: אם נחבר את נקודות השוואה הללו, נוכל לתאר בצורה סכמטית את השוואה שבין יציאת מצרים לבין יציאת סדום סביב שלוש נקודות:

1. ההוצאה:

חוסר יכולת לצאת מן הבית ממורא המשחית האלוקי הנוכח בחוץ;

הצלה מאזור מוכה-אסון;

מרכזיות השורש י.צ.א בסיפור.

2. היד החזקה:

הוצאה בכפייה בלילה לפני עלות השחר, במהירות; הצלה ניסית מאזור מוכה.

3. בית עבדים:

התרחשות בזמן הערב;

מצות ובית עבד;

הבית כמגן מן הסכנה;

הצלת משפחות;

מרכזיות הבית בסיפור.

לאור זאת ניתן להבין את המרכזיות של הבית, מכיון שהבית, כסמל ומושג, הוא חלק מן התבנית המשותפת לשני סיפורי היציאה.

היציאה ממצרים מבוססת, כנראה, בידי הכתוב ובידי ההשגחה, על היציאה מסדום.

אולם, כאן מתעוררת בעיה חדשה: אם לפני כן נלאינו להבין את הקשר בין הבית וההוצאה ביד חזקה, עתה אנחנו צריכים להבין את הקשר המהותי והפנימי בין היציאה ממצרים לבין היציאה מסדום.

היציאה הנפשית מסדום וממצרים

כפי שהראינו לעיל, כחלק ממרכיב ההוצאה בכפייה של הסיפור, שני הסיפורים מכילים את ביטויים מן השורש הנדיר מ.ה.מ.ה.

כאשר המלאכים מצווים על לוט לעזוב, הוא מתמהמה (בראשית י"ט טז);

רק ידם החזקה מכריחה את לוט לעזוב.

בניגוד לכך, השימוש בשורש בסיפור יציאת מצרים אינו מצביע על כך שישראל לא היו מעוניינים לעזוב;

למה משה מתכוון כשבוא מסביר לפרעה שהם מתכוונים לזבוח את "תועבת מצרים"?
האם המצרים עבדו לצאן, והתועבה היא לשון נקייה ל"אלוהות"?

20. רש"י על שמות ח' יב

תועבת מצרים – יראת מצרים ... ואצל ישראל קורא אותה תועבה. ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים שאנו זוכים, שהרי יראתם אנו זוכים.
ייתכן שכן;

ראב"ע מעלה כאפשרות שהמצרים היו צמחונים שהתנגדו לגידול ולאכילת בשר, כמו ההינדו:

21. ראב"ע על שמות ח:כב

תועבת מצרים – משה כתב כן לגנות ע"ז, כי לא אמר לפרעה רק אלהי מצרים, והוא אמר כי היה אלוהיהם על צורת טלה, כי היו חושבים על מזל טלה שהוא מושל בארצם, ובעבור זה לא היו אוכלים בשר. ואילו היה כן, למה לא יאכלו בשר שור או בשר גדיים, ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי לנדיאה [הינדיה – הודו] שהם יותר מחצי העולם, וכולם הם בני חס ואינם אוכלים בשר עד היום, גם דם וחלב וביצים, והכלל כל דבר שיצא מן החי. והם מתעבים מי שיאכל אותם. ומלאכה נמאסה בעיניהם לרעות צאן, וכן כתוב כי תועבת מצרים כל רועה צאן ...

מכל מקום, קרבן הפסח, כפולחן הכולל זביחת צאן, הוא מעשה לא-מצרי בעליל.

נתינת הדם על פתח הבית היא הכרזת עצמאות דתית, שבירה של הנורמות החברתיות והדתיות הנהוגות במצרים.

כשישראל עושים כן, הם מכריזים שהם אינם מצרים, אלא עובדי ה' אלוקי אבותיהם.

בנקודה זו טמון ההבדל שבין יציאת מצרים לבין יציאת סדום: בעוד שישראל שבו את הקשרים התרבותיים והדתיים בינם לבין מצרים, לוט לא עשה כן; הוא נשאר סדומי בנפשו.

קרבן הפסח, אפוא, עוזר לישראל להתבדל לא רק מן המצרים, אלא גם מלוט.

הבית כחציצה תרבותית

לאור דברינו עד עתה, ניתן לחזור ל"בית" כדימוי ומושג ולמרכזיות שלו - כסמל וכממשות - בשני הסיפורים.

ביתו של לוט היה בית מכניס אורחים, ששמר על מסורת משפחת אברהם (בראשית יט: א-ג).

הוא שימש ללוט מחסום פיזי ותרבותי נגד הרוע והחטא של סדום שסבבו אותו (יט: ד-י).

אולם, חלק מן הטרגדיה של לוט היא שביתו נתגלה כמחסום עביר-למחצה, דרכו הצליחו ההשפעות התרבותיות של סדום לחדור בכל זאת:

חתנו של לוט חושבים שהוא מספר להם בדיחה כאשר הוא מספר להם שה' מתכוון להרוס את העיר (שם יט: יד);

הפרידה מסדום כה קשה על אשתו, שהיא אינה שורדת אותה; בנותיו הבתולות (שם יט: ח) יודעות בדיוק איך לדאוג לכך שהן יוכלו לשכב עמו (שם יט: לא-לה);

ההקבלה בין שני הסיפורים עוזרת לנו, אפוא, להעלות את השאלות המהותיות לפניהן עומדים בני ישראל במסעם במדבר.

הקרבן הפסח כהתבדלות ממצרים

"יציאת סדום" או "פסח סדום"?

בנסיון להסביר את ההקבלות בין סיפור החרבת סדום לסיפור היציאה ממצרים, השתמשנו בעקבות הרב וקסמן בביטויים "יציאת מצרים" ו"יציאת סדום".

אולם, לאור המרכזיות של קרבן הפסח באירועי אותו י"ד בניסן במצרים, וההקבלה לסיפור החרבת סדום והצלת לוט, היה אפשר לבחור להשתמש במונחים "פסח מצרים" ו"פסח סדום", כפי שכבר עשו כמה מחברים לאחרונה.

אלא שניתן להקשות על מונחים אלו שאין בסיפור יציאת סדום ולו אחד מן הסמלים של קרבן הפסח - הזבח והדם; למעשה, הסיפור בסדום הוא סיפור של "יציאה", אבל לא של "פסח".

לאור זאת נסביר בעקבות הרב וקסמן במה תורמים הזבח והדם לסיפור, ומהי המטרה של הצגתם כחלק כל כך מרכזי בעלילה.

תועבת מצרים

לאחר מכת הערוב, פרעה מציע למשה פשרה: ישראל יישארו במצרים וינהלו את הפולחנים שלהם שם:

18. שמות ח

כא וַיִּקְרָא פְּרֹעֶה אֶל-מֹשֶׁה וְלֵאמֹר לָכוּ זָבְחוּ לְאֱלֹהֵיכֶם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא יָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תוֹעֵבַת מִצְרַיִם נִזְבַּח לִיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת-תּוֹעֵבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלוּנוּ.

משה משיב שהדבר אינו אפשרי משום שישראל מתכוונים לזבוח את "תועבת מצרים" לאלוקיהם, דבר שיגרום וודאי לזעם של המצרים, עד כדי סקילתם של ישראל (פסוק כב).

המונח הפולחני חברתי "תועבה", המציין חפצים או אנשים שיש להתרחק מהם, שהם "טאבו", הופיע כבר במסכת יחסי ישראל-מצרים:

יוסף הורה לאחיו לומר לפרעה שהם רועי צאן.

יוסף מקווה שרעיית הצאן - שהיא "תועבת מצרים" - תרחיק את ישראל מן המצרים ותאפשר לישראל לשבת בארץ גושן:

19. בראשית מ"ו

לֹא וְהָיָה כִּי-יִקְרָא לְכֶם פְּרֹעֶה וְאָמַר מֵה-מַּעֲשֵׂיכֶם. לֹד וְאָמַרְתֶּם אֲנָשֵׁי מִקְנֵה הַיָּד עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד-עַתָּה גַם-אֲנַחְנוּ גַם-אֲבֹתֵינוּ בְּעִבּוֹר תִּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן כִּי-תוֹעֵבַת מִצְרַיִם כָּל-רְעֵה צֹאן.

קרבן הפסח וודאי מתקשר לעובדה שכבשים וצאן הם "תועבת מצרים".

אם הצאן מתועב למצרים, הרי שלקייחת צאן ושמירתו ארבעה ימים, עד ללילה בו הוא נשחט כקרבן בכל בית (יב: א-ו) הוא וודאי אקט מתועב;

אף מצרי לא יבין למה בדיוק האל של העברים יגיב בחיוב למריחת דם של חיה מתועבת על המזוזות והמשקוף. אולם, מדוע יש ברעיית זביחת צאן אלמנט מתועב?

26. ראש השנה ט ע"ב

"וקראתם דרור בארץ... דתניא: אין דרור אלא לשון חירות. אמר רבי יהודה: מה לשון דרור? כמדוייר בי דירא, ומוביל סחורה בכל מדינה".
כלומר ר' יהודה מפרש את לשון "דרור" - שדר בכל מקום שהוא רוצה.

לסיכום, החרות פירושה זכייה בשני הבתים: בבית המשפחתי ובבית המגורים.

על כך נאמר בשנת היובל:

27. ויקרא כ"ה י

"ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו".

ואומר הרב מדן:

28. הרב מדן

את קרבן הפסח אוכל היהודי עם אבותיו - עם משפחתו, ועם שכנו - במקום מגוריו. דם הפסח הוא האות על הבתים. אות הוא לישראל שיצאו לחירות; שזכו בבית על שני מרכיביו.

התפילין והמזוזה והפסח:

בארבע פרשיות בתורה נזכרה מצנת התפילין. שתיים מהן, "קדש" ו"והיה כי יביאך", נאמרו עם היציאה ממצרים (שמות י"ג), "בעצם היום הזה" (שמות י"ב, נא), ותוכן העיקרי הוא זכירת יציאת מצרים:

29. שמות י"ג ח

"והגדת לבנך ביום ההוא לאמר - בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים".

שתי הפרשיות האחרות שבתפילין, "שמע" ו"והיה אם שמוע", נאמרו כעבור ארבעים שנה, בערבבות מואב, ערב הכניסה לארץ (דברים פ"ו; פי"א).

תוכן של שתי הפרשיות הללו הוא קבלת עול מלכות שמים ועול מצוות, בהקשר ברור של הכניסה לארץ והצורך לקיים שם את מצוות התורה.

כלומר, שתיים מפרשיות התפילין עוסקות ביציאת מצרים, והשתיים האחרות - בתכליתו של עם ה': קבלת עול מלכות שמים, התורה, המצוות וארץ ישראל.

תאומתה של מצנת תפילין היא מצנת המזוזה.

עמה היא כתובה בפרשיות "שמע" ו"והיה אם שמוע", ושתייהן דומות במהותן ובתוכן. ועדיין - שונה המזוזה מן התפילין.

בניגוד לתפילין, לא מכילה המזוזה אלא שתי פרשיות בלבד - פרשיות התכלית.

חסרה היא את שתי הפרשיות הראשונות, "קדש ליי" ו"והיה כי יביאך", המצוות על זכירת יציאת מצרים.

ונשאלת השאלה מדוע כוללת המזוזה רק את המחצית האחרונה של התפילין?

מדוע אין בה הזכרת יציאת מצרים?

(ונעיר עוד שאחד הדברים המיוחדים למזוזה, הוא השם הכתוב עליה מבחוץ - נוטריקון של שומר דלתות ישראל הוא, שכן היא ניצבת על הפתח ומשמרתו.

לוט כל כך מגן על אורחיו (כמסורת אברהם) שהוא מציע להמנון את בנותיו תמורתם (לא כל כך כמסורת אברהם).

סדום, אפוא, חדרה לביתו לוט.

הבית, כסמל, מסמל אם כן את הכשלון של לוט ואת החיבור שלו לסדום.

הוא המסביר את ההתמהמהות של לוט בזמן יציאתו, ואת הנסיגה שלו, בסופו של יום, למערה. לוט שהתערה בסדום בלא סדום הוא אדם הרוס.

באותה הצורה אנו יכולים להבין מדוע הבית, כסמל, מכבב גם ביציאת מצרים וגם בהלכות הפסח.

מריחת הדם על פתח הבית, בין הבית לבין מה שעומד מחוץ לו, מסמלת את הצורך לבנות מחסום בין הבית לסביבה, ולנתק את החיבורים הנפשיים והתרבותיים שעברו את הפתח פנימה.

ישראל צריכים להתנתק ממצרים ולעצב מרחב פיזי ותרבותי המכיל את מורשת אברהם - ולהצליח היכן לוט נכשל;

עליהם לעבור מבית עבדים אל בית אברהם.

ביתו של אדם וחירותו

ואומר הרב מדן ששני בתים לאדם.

האחד - משפחתו, כאמור:

22. ויקרא ט"ז, יא

"וכפר בעדו ובעד ביתו"

והשני - מקום מגוריו, כאמור:

23. ויקרא כ"ז, יז

"ואיש כי יקדיש את ביתו קדש לה'"

וקל לראות ששני הבתים האלו מוזכרים גם בקרבן הפסח:

"בית" במשמעות של משפחה, כאמור:

"שה לבית אבות שה לבית"

ו"בית" במשמעות של מקום מגורים, כאמור:

"ואם ימעט הבית מהיות משה, ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו".

ומסביר הרב מדן שבשני בתים אלו ניכר בן החורין מן העבד:

במשפחה, כאמור:

24. שמות כ"א ד

"אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות - האשה וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו".

כלומר אין העבד מקים משפחה משלו.

אדוניו מזווג לו אישה, ולא דווקא את בחירת לבבו.

ילדיו - אינם שלו, אלא רכושו של אדוניו הם.

ובלשון חז"ל:

25. קידושין סט ע"א

"עבד - אין לו חיים" (=ייחוס משפחה).

וכיוון שנישואיו עם זוגתו השפחה אינם הקמת בית של ממש - לא ייפלא שקבעו חז"ל: "מרבח שפחות מרבח זימה" (אבות פ"ב).

מצד שני, אין לעבד מקום גם מגורים משלו, כמו שמופיע בגמרא:

כדם הפסח, החותם את פתח הבית היהודי למען לא יצאו ישראל החוצה אל המשחית, אף דם המילה חותם את פתח הגוף היהודי, למען לא יצא זרע ישראל הקדוש החוצה לבטלה, אלא רק בקדושה, כדרך שיצאו ישראל מן הפתח במצרים ביציאת מצרים בקדושה. ומסכם הרב יעקב מדן:

34. הרב מדן

שתי בחינות הן, אפוא, לדם הפסח: הדם שעל הפתח שומר מכניסת המשחית כמוזזה, ושומר מיציאה אל המשחית כברית המילה. וכשם שהתפילין קשורות לגוף והמוזזה קבועה בבית - כך דם המילה חתום בגוף ודם הפסח מרוח על מזוזת הבית. ואף לדורות שומרים אנו על שני בתינו. מצנת המוזזה שומרת על טהרת בית מגוריו של היהודי, לבל יבוא המשחית פנימה, ומצנת המילה שומרת על טהרת זרעו ובית משפחתו, לבל יצא זרעו אל המשחית החוצה.

וכן פירש רש"י:

30. רש"י פסחים ד"ע"א

"מזוזת חובת הדר - לפי שהיא משמרתו".

נראה שדיני הפסח - יש בהם להבהיר את דיניה של המזוזת. שהרי כך נצטוו ישראל לנהוג ערב צאתם ממצרים:

31. שמות י"ב

ז וְלָקַחוּ מִן־הַדָּם וַיָּנִיחוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוּף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם . יג וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֵת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אֲתֶם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא־יְהִי בְכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכְּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם .

ומסביר הרב מדן:

32. הרב מדן

הווי אומר, הפסח והמזוזת - שני חלקים של עניין אחד הם, כשם שארבע פרשיות התפילין הן עניין אחד. כשם ששתיים מפרשיות התפילין עוסקות ביציאת מצרים ושתיים במלכות ה', תורה ומצוות - כך גם שתי מצוות המזוזת. נוסף על המזוזת, המכילה את שתי הפרשיות האחרונות של התפילין, מרוח על המזוזת גם דם הפסח כאות נוסף. כל עוד היו ישראל במצרים, בעת שנלחם ה' במצרים במכת בכורות - מצנת המזוזת התקיימה בדם. לאחר שניתנה התורה, החליף אורן של פרשיות "שמע" ו"והיה אם שמוע" את הדם שעל הפתח. מעתה, השמירה על הפתח אינה מונעת רק את כניסת מלאך המוות המשחית במכת בכורות, אלא גם את כניסתה של כל טומאה הסותרת את עול מלכות השמיים ואת עול המצוות אל בתיהם הטהורים של ישראל.

ברית מילה וקרובן הפסח

וממשיך הרב מדן ומסביר שאם הגדרנו את מצנת המזוזת כיתאומתה של מצנת התפילין, הרי תאומו של דם הפסח הוא דם המילה, שנאמר:

33. ילקוט שמעוני יחזקאל שני"ד

"ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך וגו'. ר' אליעזר אומר: וכי מה ראה הקב"ה לומר שני פעמים 'בדמך חי'?! אלא אמר הקב"ה: בזכות דם פסח ודם מילה תגאלו ממצרים, ובזכותם אתם עתידים להגאל...".

אך מסביר הרב מדן שלא הרי הקשר שבין המזוזת לבין הפסח כהרי הקשר שבין המילה לבין הפסח.

הקשר בין המזוזת לבין הפסח הוא בשמירה, שלא ייכנס המזיק אל תוך בית ישראל - בחינת "ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף".

לעומת זאת הקשר בין המילה לבין הפסח הוא בבחינת "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר", או בבחינת "ולא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה".

כלומר כמו שהמוציא את בשר הפסח מן הבית החתום בדם הפסח על מזוזותיו - פוסלו, והיוצא מן הבית החתום בדם בעת אכילת בשר הפסח - טורף נפשו בכפו, שהרי אל המשחית הסובב בחוצות מצרים הוא יוצא. אף ברית המילה היא אות החותם את זרע ישראל בקדושת שמו יתברך, כפי שאנו אומרים בברכת המילה: "ואת צאצאיו חתם באות ברית קודש".